

A szellemi alkotások jogának elvi kérdései a magyar jog alapján

1. A szellemi alkotások joga jogterületének sajátosságai

A szellemi alkotások joga tág értelemben azokat a jogintézményeket foglalja magába, amelyek az új gondolatokat tartalmazó alkotások, szellemi termékek létrehozásával és felhasználásával kapcsolatos szabályokat tartalmazza. A szellemi alkotások joga elnevezés alatt a polgári jog tudománya hagyományosan e jogterület két főbb részterületét különbözteti meg: az egyik a szerzői jog a másik pedig az iparjogvédelem területe.

A szerzői jog a szerző személye felől indul és szabályozza a személyhez főződő és vagyoni jogokat, amely mellett csak másodlagos szerepe van a szerzői művek megtestesítő, piaci áruként értékesülő dologi hordozónak. Az iparjogvédelem ezzel szemben azokat a technikai, esztétikai és szemiotikai jelenségeket vonzza be jogterületére, amelyek valamilyen módon a piaci áru szellemi értékkomponensét képezik illetve szimbolizálják.¹

A szerzői jog az irodalom, a tudomány, és a művészet körébe tartozó szellemi alkotások létrehozásával és felhasználásával összefüggő jogviszonyok sajátos szabályait foglalja magában. A szerzői jog által védett alkotások esetén az individualitás, az alkotó és műve kapcsolatában a szubjektív mozzanatok dominanciája figyelhető meg. A szerzői jog területe – szemben az iparjogvédelemmel - viszonylag homogénebb, következetesebben tükrözi a szabályozott jogviszonyoknak valódi szellemi alkotáshoz kötődését, a vagyoni – gazdasági mozzanatokot ugyanakkor kevésbé jelentős szerepet játszanak.

Az iparjogvédelem körébe tartoznak mindenekelőtt a műszaki - gazdasági természetű szellemi alkotások védelmét szolgáló jogintézmények, mint a szabadalom, a használati mintaoltalom, sajátos eltéréssel a

* Dr. Csécsy György, tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen

¹ BOBROVSZKY Jenő: *Iparjogvédelem és csúcstechnika a piacgazdaságban és a nemzetközi együttműködésben* (Doktori értekezés), Budapest, 1990, 50. o.

formatervezési mintaoltalom, valamint a know-how. Ezen jogintézmények közös jellemzője, hogy műszaki-gazdasági természetű új gondolatok létrehozásával és felhasználásával összefüggő szabályokat tartalmaznak, így ebből a szempontból közel állnak a szerzői jog intézményéhez. Eltérés azonban, hogy ezek az alkotások nem művészi, esztétikai megközelítést igénylő alkotásfajták, ezek tekintetében az alkotóhoz kötődés kevésbé szoros, objektívebb értékelést igényelnek és gazdasági vagyoni aspektusai hangsúlyozottabban jelentkeznek. Az iparjogvédelemnek a szerzői jogi szabályozáshoz képest megmutatkozó heterogénebb jellegét mutatja az, hogy az iparjogvédelem körébe tartoznak az ún. vállalat- és árujelzők (kereskedelmi név, védjegyek és földrajzi árujelzők oltalma) továbbá legtágabb értelemben a versenyjog szabályai is, bár utóbbinak az iparjogvédelemben sorolását többen is vitatják a verseny szabályozásának komplexitása okán.

Végül az iparjogvédelem tárgyai közé kell sorolni továbbá a sem a Ptk.-ban sem a Párizsi Uniós Egyezményben, sem pedig a WIPO megállapodásban nem említett sui generis alkotásokat, amelyek közzé sorolhatók a mikroelektronikai félvezető termékek topográfiája, az új növényfajta, valamint a biotechnológia találmányok.²

A szellemi alkotások jogi védelmének kifejeződése az ember védelmének elvére épül. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy vannak olyan szabályok, amelyek az embert, mint embert védelmezik tevékenységére tekintet nélkül. Ilyenek a személyiséghez (pl. élethez, testi épséghez, személyes szabadsághoz, jóhírnévhez etc.) kapcsolódó jogok, amelyek a Polgári Törvénykönyv Második Könyv Harmadik részében nyernek szabályozást.

Az ember védelmét szolgáló polgári jogi eszközök, jogintézmények másik fontos területe az embert tevékenységére tekintettel védi, azaz az alkotó tevékenységet végző, a magasabba rendű szellemi tevékenységet folytató a társadalmi fejlődést jelentősen elősegítő egyének érdekeit oltalmazza. A jogi védelem ebben az esetben úgy valósul meg, hogy a polgári jog az alkotó munkát jogi elismerésben részesíti akként, hogy a létrejött szellemi alkotás tekintetében építi ki a jogi oltalmat és biztosítja egyben az alkotás fölötti rendelkezési jogot az alkotó számára. Ez az alkotáscentrikus jogi oltalmi konstrukció és az ehhez tapadó saját-

² TATTAY Levente, PINTZ György, POGÁCSÁS Anett: *A szellemi alkotások joga*, Budapest, Szent István Társulat, 2011, 5. o.

tos szabályrendszer alapozza meg a szellemi alkotások jogterületének viszonylagos önállóságát.³

2. A jogi védelem biztosítása. Elméleti és szabályozási kérdések

A szocialista jogelmélet a szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogviszonyok jogi szabályozását alapvetően a polgári jog feladatkörébe utalta. A szellemi alkotásokra vonatkozó szabályozás jogi természetét illetően a szocialista jogtudomány kiemelte az egyéni és a társadalmi tényezők, érdekek összhangjának fontosságát, hangsúlyozta az alkotáshoz fűződő személyi és vagyoni érdekek elválaszthatlan egységét. Az alkotásokhoz fűződő érdekek jogi biztosítékait leginkább a polgári jogi megközelítésben látta, a polgári jogra jellemző szabályozási módszereket tekintette alkalmasnak a szellemi alkotások jogterületének szabályozására. A legátfogóbb elméletet Világhy Miklós fejtette ki, aki hangsúlyozta, hogy a szellemi alkotásokkal összefüggő vagyoni viszonyok tág értelemben elosztási viszonyok, a szabályozás pedig polgári jogi eszközökkel, kizárólagos jogi pozíció kialakításával történhet.⁴

Az iparjogvédelem és a szerzői jog természete tekintetében három féle elméleti típus különböztethető meg: a vagyoni elméletek, a személyiségi elméletek, valamint a vagyoni és személyiségi aspektusokat összekapcsoló elméletek csoportja.

Ezen túlmenően szokás az elméleteket úgy kategorizálni, hogy azok monista vagy dualista jellegűek-e. A monista felfogás szerint a szellemi alkotásokra vonatkozó személyiségi és vagyoni jogok elválaszthatatlan egységet képeznek, ezért azok –ideértve a vagyoni jogokat is – forgalomképtelenek. A dualista felfogás szerint e jogok szétválaszthatók, ebből következően a szerzők személyiségi jogi a elidegeníthetetlenek, a vagyoni jogok pedig forgalomképesek.⁵

A vagyoni elmélet körében a legalapvetőbb a tulajdoni elmélet, az immateriális (anyagtalan, eszmei) javak elmélete valamint a versenyjogi elmélet.

A *tulajdoni elmélet* történetileg a legrégebb, az angolszász „ipari tulajdon” felfogás alapvető elmélete volt, s a XVIII. század végi francia szerzői jogi és szabadalmi törvényhozás elvi alapjait és képezte. A felvi-

³ LONTAI Endre: *A szellemi alkotások joga*, Budapest, Tankönyv, 1987, 6. o.

⁴ LONTAI: i.m.17-18. o.

⁵ TATTAY Levente, PINTZ György, POGÁCSÁS Anett: i. m. 45. o.

lágosodás természetjogi filozófiájára építve ez az elmélet hangsúlyozta, hogy embernek új és eredeti gondolatain éppen úgy tulajdona lehet, mint a fizikai tárgyakon. A tulajdon szabadságának, korlátoltságának elvét, a szellemi alkotásokra is kiterjesztve, így kívánta biztosítani az alkotó oltalmát, alkotása tekintetében fennálló rendelkezési jogát.⁶ Az elmélet fő hazai képviselője Bobrovszky Jenő.

A tulajdoni elmélet modernebb alakjában voltaképpen azon alap-
szik, hogy a szellemi alkotások, különösen a szerzői alkotások és a ta-
lálmány jogi védelmének formái – szerkezeti hasonlósága van a tulaj-
donjoggal, hiszen a jogi védelem ugyanolyan abszolút szerkezetű és ne-
gatív tartalmú jogviszonyok útján valósul meg, mint a tulajdonjog eseté-
ben. Ezért használatosak és terjedtek el a „szellemi tulajdon” vagy „ipari
tulajdon” kifejezések.

Az ún. *immateriális javak elmélete* J. Kohler nevéhez fűződik. Kohler elveti a tulajdoni elméletet, mert az álláspontja szerint kizárólag vagyoni természetű javakra alkalmazható. Hangsúlyozza a szellemi al-
kotásoknak a fizikai dolgoktól való megkülönböztethető jellegét, a szel-
lemi alkotások szerinte eszmei javakat fejeznek ki, amelyekben vagyoni
jogok keletkeznek, ezért ezek a jogviszonyok a polgári jogviszonyok
sajátos, a tulajdontól különálló csoportjait alkotják és csupán szerkezeti
rokonságot mutatnak a tulajdonjoggal.

A vagyoni elmélet közül végül A. Elster *versenyjogi elmélete* ér-
demel említést. Elster abból indul ki, hogy a szellemi alkotások esetében
nem az oltalom a lényeges, hanem a szellemi alkotások felhasználása,
hasznosítása. Így az alkotások védelmét szolgáló jogintézményeket is
gazdasági aspektusból kell megközelíteni, értékelni, vagyis jogi termé-
szetük lényegét versenyfunkciójukban kell keresni.

A tulajdoni elméletet bíráló nézetek közül és sajátos megközelí-
tést tartalmaz az O. Gierke által kimunkált ún. *személyiségi jogi elmélet*.
A személyiségi jogi elmélet a vagyoni jogokat egy új személyiségi di-
menzióval bővített és alapul szolgált a francia duális (a vagyoni jogokat
és a személyiségi jogokat külön kezelő) és a német monista (személyisé-
gi és vagyoni elemeket összekapcsoló) szerzői jogi elméletek kialakítá-
sához, szemben az angolszász „copyright” felfogással, amelyben a szer-
ző személyiségi jogok háttérbe szorultak.⁷

⁶ LONTAI: i.m. 14. o.

⁷ BOBROVSZKY Jenő: i.m. 53. o.

A vagyoni és személyiségi aspektusokat összeegyeztetni törekvő *kombinációs elméletek* közül E. Ulmer elméletét emelhetjük ki. Ennek értelmében a szellemi alkotásokra vonatkozó jogviszonyokban a vagyoni és a személyiségi jogi elemek elválaszthatatlanok, egyiket sem lehet előtérbe helyezni. A szellemi alkotásokhoz fűződő jogok egységben léteznek az alanyi szerzői jogot vagyoni és személyiséghez fűződő jogosítványok elválaszthatatlan egységként fogja fel.

Ha a szellemi alkotások védelmének hazai alkotmányos alapjait vizsgáljuk, az alaptörvény, azaz a hatályos, 2011. évi alkotmány rendelkezéseit kell áttekinteni. E tekintetben az Alaptörvény „Szabadság és felelősség” c. fejezetében található két fontos rendelkezést kell megemlítenünk. Egyfelől kiemelendő, hogy az Alkotmány biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát.⁸

Másfelől az említett fejezet azt is tartalmazza, hogy az állam – működésének hatékonysága, a közszolgáltatások színvonalának emelése, a közügyek jobb átláthatósága és az esélyegyenlőség előmozdítása érdekében – törekszik az új műszaki megoldásoknak és a tudomány eredményeinek alkalmazására.⁹

Ami e jogterület hazai szabályozását illeti megállapítható, hogy a magyar jogtudományban kezdettől fogva (így a szocialista jogtudományban is) egységes volt az az álláspont, hogy a szellemi alkotások joga a polgári jog területéhez tartozik és a szabályozás is ennek megfelelően történt és történik. A polgári jogias megközelítés mellett az is megállapítható, hogy e jogterület viszonylagos önállóságát megalapozza az, hogy léteznek kodifikációs technikai alapjai, másrészt e jogviszonyok említett sajátos tárgya is ezt támasztja alá. Röviden úgy lehetne összefoglalni, hogy ennek a jogterületnek a jogviszonyait az alkotás-centrikus megközelítés jellemzi.¹⁰

A polgári jogias megközelítés nemcsak a magyar jogban, hanem nemzetközi szinten is elfogadott. Általában a magyar szabályozásához hasonló módszert követnek az egyes jogrendszerekben, vagyis külön törvény vagy törvények szólnak a szellemi tulajdon egyes területeiről, azonban a Polgári Törvénykönyv kimondja, hogy a külön törvények rendelkezése hiányában mögöttes joganyagként a Polgári Törvénykönyv rendelkezései alkalmazandók a szellemi tulajdonra vonatkozóan. Van

⁸ Lásd: *Alaptörvény X. cikk* (1) bekezdésének első mondata.

⁹ Alaptörvény XXVI. cikk.

¹⁰ LONTAI: i.m. 5. o.

néhány példa arra is, hogy maga a Polgári Törvénykönyv tartalmazza a szellemi alkotások érdemi szabályait is. (Ilyen volt például a korábbi Olasz Magánjogi Kódex vagy a Szovjet Polgári Törvénykönyv).¹¹

A Magyar Polgári Törvénykönyv eddigi kodifikációs folyamatában a jogterület elnevezéseként a szellemi alkotások kifejezést használták. Az 1959. IV. törvény megalkotásakor még nem szerepelt a szellemi alkotások témakörének a tárgyalása. Csupán az 1978-as módosítás során került be egy szűk szabálysorozat, az indoklás szerint a jogterületnek a magánjogban való tartozásának megerősítéseként. Ugyanakkor a magyar Ptk. soha nem tartalmazta a szellemi alkotásokra vonatkozó részletszabályokat, hanem arról, külön jogszabályok rendelkeztek, megtartva ezzel annak jogtechnikai elkülönítését. Csak a kapcsolódási pontot szabályozta azzal, hogy kimondta: a Ptk. háttérjogszabályként alkalmazandó a szellemi alkotásokat szabályozó külön jogszabályok kiegészítéseként.¹²

E mellett szűk körben tartalmazta a know-how-ra vonatkozó alapvető szabályokat. Az említett rendelkezések jogtechnikai megoldásként a személyhez fűződő jogokat követően a tulajdonjogi részt megelőzően került a Ptk.-ba kifejezve ezzel is a jogterület viszonylagos önállóságát.

Az új Polgári Törvénykönyv szintén a személyiségi jogok szabályrendszerét követően, a IV. részben önálló szabályozás keretében tartalmazza a kapcsolódó szabályt (tehát már nem tartozik a személyiségi jogokkal egy szerkezeti egységbe) de nem „a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok”, hanem a „szerzői jog és iparjogvédelem” címet viseli. E szerint: „E törvényt kell alkalmazni a hatálya alá tartozó olyan kérdésekben, amelyeket a szerzői jogról és az iparjogvédelemről rendelkező törvények nem szabályoznak.”¹³

Az új Ptk.-ban tehát elmarad a szellemi alkotások védelmét deklaráló általános szabály és ennek megfelelően a törvény elhagyja az ún. egyéb, a szerzői jogi és iparjogvédelmi törvényekben fel nem sorolt szellemi alkotások védelmére vonatkozó szabályt is, ezzel megszüntetésre kerül az ún. hézagmentes oltalom. A törvény továbbá eltekint a külön törvényekben meghatározott oltalmi tárgyak felsorolásától.

¹¹ FICSOR Mihály Zoltán: *A szellemi tulajon és Ptk.* (Polgári Jogi Kodifikáció 2001/2. szám) 27. o.

¹² Lásd: az 1959. IV. törvény 86. §-át.

¹³ 2013. évi V. törvény Negyedik Rész 2.55. §.

Ami a know-how szabályozását illeti, megszűntek a korábbi Ptk-ban alkalmazott külön szabályok, amíg a szellemi alkotások jogi oltalmát külön törvények biztosítják a know-how (védett ismeret) tekintetében az új Ptk. a személyiségi jogok rendszerébe illetve a know-how-t a jogi védelem szabályait pedig a TRIPS Megállapodás 39. cikkéhez a nyilvánosságra nem hozott adatok védelméhez igazította. A titok az említett megállapodásban „undisclosed information” kifejezés alatt szerepel és a védelem a tisztességtelen a kereskedelmi cselekmények ellen oltalmazza a know-how jogosultját.¹⁴

Az új Ptk. alapján a know-how törvényben meghatározott kivételektől eltekintve az üzleti titokkal azonos védelemben részesül, ha a megszerzés, hasznosítás, nyilvánosságra hozatal módja, a jóhiszeműség és tisztesség elvébe ütköző magatartásnak minősül. Törvényi kivételt képez a független fejlesztés, a mérnöki visszafejtés, továbbá ha valaki az üzleti titkot vagy a védett ismeretet harmadik személytől kereskedelmi forgalomban jóhiszeműen és ellenérték fejében szerezte meg.¹⁵

3. Szellemi alkotás vagy szellemi tulajdon?

A szellemi alkotások jogára vonatkozó elméletek értékelése kapcsán megállapítható, hogy azok önmagukban egyenként figyelembe véve nem alkalmasak arra, hogy átfogják a szellemi alkotások jogterületét és dogmatikailag vitathatóak. Ezért is érthető, hogy a magyar jogalkotás egyik elméletet sem támogató, semleges álláspontra helyezkedett.

Nem létezik egy átfogó, mindent magában foglaló valamiféle „szellemi értékelmélet”, amely magyarázatot adna valamennyi felmerült problémára és alkalmas lenne e jogterület szabályrendszere elvi egységbe foglalásának kifejezésére. Ennek akadály, hogy a szellemi alkotások joga eleve két, egymástól eltérő jogterületet, a szerzői jogot és az iparjogvédelmet is magában foglalja, másfelől ezek közül az iparjogvédelem - mint láthattuk maga is eleve heterogén jellegű.

A rendszerváltás után hazai jogirodalomban a szellemi alkotásokra vonatkozó elméleti munkák közül a legátfogóbb koncepciót Bobrov-szky Jenő fejtette ki.

¹⁴ FALUDI Gábor: *Az üzleti titok és a know-how*, A polgári Törvénykönyv magyarázatokkal (szerk. Vékás Lajos), Budapest, Complex, 2013, 9. o.

¹⁵ 2013. évi V. törvény 2.47. § (2) bek.

Bobrovszky szerint az eddigi elméletek csak egy-egy nézetét adják a jogterületnek és nem egymást kizáró, hanem kiegészítő viszonyban vannak egymással. Azonban mindegyik elmélet csak zárt rendszerű részelmélet, amely egyetlen szempontot ragad ki: az alkotó személyét, a jog tárgyait, vagy a jogi szabályozás módszerét. Ennek megfelelően egyik sem tartalmaz megoldást a jogterület elvi problémáinak megoldására. Álláspontja szerint a szerzői jogi és az iparjogvédelem kutatása során nem egyetlen elmélettel, hanem a jogtudomány mai állása szerinti plurális, nyitott elméletrendszerrel kell dolgozni, amelyben valamennyi részelmélet a maga sajátos, leszűkített szempontrendszerével, saját érvényességi körébe utalva helyt kaphat. Az elméletrendszer domináns eleme viszont csak olyan, a részelméletek fölé rendelhető elmélet lehet, amely a jogterület legátfogóbb és nemzetközileg legelfogadottabb gondolkodási és szabályozási modelljét valamint terminológiáját nyújtja. Ennek megfelelően napjaink gazdasági és nemzetközi realitásának leginkább megfelelő és a nemzetközi jogi köztudatban szakmai terminológiában is meggyökeresedett fogalom a „szellemi tulajdon” (intellectual property) fogalma, amely az e téren működő WIPO, vagyis a szellemi tulajdon világszervezet nevében, a nemzetközi egyezményeiben és kiadványaiban is elfogadott szintézis a szellemi javak rendszerben tartására, a jogterület tárgyainak „szellemi” jellege és a szabályozás „tulajdoni” módszer alapján.¹⁶

A szellemi alkotások tulajdoni felfogása történelmi hagyományokkal is rendelkezik. Az 1789. évi. Emberi Polgári jogok Nyilatkozata lehetővé tette tulajdonhoz való jog elméletének kifejlesztését és a szellemi tulajdon általános polgári jogi kategóriájának a megalkotását. Az első francia szabadalmi törvény a szabadalom tulajdoni jellegét fogalmi elemként határozza meg. A tulajdoni elmélet tovább élő nyomait viseli tehát a jogterület terminológiájaként használt szellemi tulajdon kategóriája, napjainkban pedig a Magyar Szabadalmi Hivatalt felváltó Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala elnevezés is. De alkalmazzák a szellemi tulajdon elnevezést az Unióban is, példa erre az Európai Alapjogi Charta 17. cikkének (2) bekezdése, amely deklarálja szellemi tulajdonhoz fűződő jogot.

¹⁶ BOBROVSZKY Jenő: i.m. 54. o.

A szellemi tulajdon tehát elméleti kategória, amely eszmei javakon áll fenn és a jogosult számára valamilyen elvont kategóriát sokszor nem konkretizálható jogosultságot jelent.¹⁷

A szellemi tulajdon fogalma gyűjtőfogalomként helytálló, átfoghat mindent a szellemi alkotásokkal kapcsolatban: egyaránt a szerzői jogi és iparjogvédelmi alkotásokat, valamint olyan nehezen kategorizálható fogalmat is, mint a milyen a know-how.

A szellemi alkotás fogalma nem alkalmas arra, hogy pl., a védjegyet a földrajzi árujelzőket a szerzői szomszédos jogokat vagy a know-how magában foglalja, hiszen ezek nem azért kapnak védelmet, mert alkotások lennének, hanem szerzői jogi vagy iparjogvédelmi szempontból releváns gazdasági értékük miatt.¹⁸

További vitás kérdés hogy a szellemi tulajdonnak mi a viszonya a hagyományos tulajdoni formával. A szerkezeti hasonlóság ugyanis még nem jelent teljes tartalmi hasonlóságot, ezért a tudományban ma sem egyértelmű viszonyuk meghatározása. Az elmélet képviselői megosztottak abban a kérdésben, hogy a szellemi tulajdon alkalmazása esetén a hagyományos polgári jogi tulajdonhoz viszonyítva milyen terjedelmű jogokat biztosítsanak az alkotóknak és a jogtulajdonosoknak. A fentiek alapján – bár elfogadom a szabályozás tekintetében az új Polgári Törvénykönyvben alkalmazott semleges álláspontot a szellemi alkotások és a szellemi tulajdon fogalmának alkalmazásával kapcsolatban – a magam részéről az ismertett problémák ellenére meggyőzőbb érdeket vélek felfedezni egy általánosításra leginkább alkalmas fogalom, a szellemi tulajdon használhatósága mellett.

¹⁷ TATTAY Levente, PINTZ György, POGÁCSÁS Anett: i.m. 22. o.

¹⁸ FICSOR Mihály Zoltán: i.m. 30. o.